

Н.Ю БУЛАВА (доц., к.філол. наук)
Донецький національний університет економіки і торгівлі
ім. М. Туган-Барановського

ЖІНОЧІ ХРИСТІЯНСЬКІ ІМЕНА В ОСНОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ

Статтю присвячено дослідженню українських прізвищ північної Донеччини, мотивованих жіночими християнськими іменами, з'ясовано специфіку українських прізвищ зазначеного регіону; здійснено кількісний аналіз цих прізвищ; виявлено фонетико-морфологічні варіанти, відбиті в антропоосновах; виокремлено найчастотніші імена у формуванні прізвищ на досліджуваній території.

Ключові слова: прізвище, жіночий, християнський, аналіз.

Ономастика як один із розділів мовознавства, що вивчає функціональну і мовну своєрідність власних імен, тісно пов'язана з різними науками -мовознавством, історією, географією, етнографією тощо. Важливість вивчення ономастичної спадщини зумовлена необхідністю розкрити історію виникнення та розвитку, особливості функціонування і структуру цього своєрідного класу лексики.

Актуальність обраної теми зумовлено потребою дослідити прізвища як із метою опису антропонімікону окремих регіонів, так і у зв'язку з вивченням загальної картини української антропонімії. Дослідження антропонімікону північної Донеччини зумовлено необхідністю детально проаналізувати своєрідність іменника, відбитого в прізвищевих феноменах цього регіону. Прізвища північної Донеччини не були предметом спеціального ономастичного вивчення, тому ці антропооснови необхідно дослідити з погляду збереження у їх складі рідковживаних варіантів, а також із погляду відповідної словотвірної специфіки, оскільки у твірних основах наявні не лише активні, а й давні словотвірчі елементи. Результати нашого дослідження виявляють регіональну специфіку цієї території й доповнюють загальну картину антропонімікону східної України. Необхідність всебічного й комплексного аналізу прізвищ цього географічного регіону зумовлює **актуальність** обраної теми.

Велика кількість сучасних українських прізвищ постала з імен. Значна частина власних імен лексично уособлює найрізноманітніші процеси чи особливості, характерні для періоду виникнення прізвищ: традиції та побут людей, їх моральні, психологічні та фізичні властивості, сімейні традиції тощо. Відіменні прізвища, які складають вагому частку багаточисельного словника українських прізвищ, неодноразово ставали предметом ономастичних досліджень (М.О. Демчук, Р.Й. Керста, Л.В. Кракалія, І.І. Ковалик, Л.Р. Остащ, Р.І. Остащ, М.І. Сенів, П.П. Чучка, Г.Ф. Шило та ін.), проте, як відзначає П.П. Чучка, не з'ясовано сучасний репертуар офіційних імен українців, а в деяких моментах він не зовсім унормований. Спільна для всієї України система імен має на окремих територіях свої особливості, зумовлені історичними, політичними та географічними чинниками. Розширення іменника та подальша його нормалізація, зауважує П.П. Чучка, могли б відбуватися набагато успішніше, якби пропаганда нових варіантів спиралася на глибші знання про вживання імен.

Дослідження антропонімікону північної Донеччини зумовлено необхідністю детально проаналізувати своєрідність іменника, відбитого в прізвищевих феноменах цього регіону. Прізвища північної Донеччини не були предметом спеціального ономастичного вивчення, тому ці антропооснови необхідно дослідити з погляду збереження у їх складі рідковживаних варіантів, а також із погляду відповідної словотвірної специфіки, оскільки у твірних основах наявні не лише активні, а й давні словотвірчі елементи. Результати нашого дослідження виявляють регіональну специфіку цієї території й доповнюють загальну картину антропонімікону східної України. Необхідність всебічного й комплексного аналізу прізвищ цього географічного регіону зумовлює **актуальність** обраної теми.

Об'єктом нашого дослідження є прізвища північної Донеччини, мотивовані жіночими християнськими іменами. Метою статті є аналіз відіменних територіально локалізованих (північні райони Донеччини) сучасних українських прізвищ. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: здійснити кількісний аналіз прізвищ; виявити фонетико-морфологічні варіанти, відбиті в антропоосновах; виокремити найчастотніші імена, збережені в основах прізвищ.

Кількісний склад християнських імен, відображених в основах прізвищ, на різних етнічних територіях України неоднаковий. Так, в основах прізвищ Закарпаття закладено близько 350 календарних імен, Тернопільщини – 163 імені, давньої Лемківщини – 412 імен, північно-правобережного Степу України – 224 імені, Опілля – 145 імен, південно-східної України – 325 імен.

Залучені дані не залишають сумніву, що відсоток прізвищ, мотивованих християнськими іменами, в українській антропонімії є високим.

Уважне вивчення антропонімікону північної Донеччини виявило також помітну нерівномірність між прізвищами, мотивованими чоловічими й жіночими християнськими іменами. В основі 2708 (23,5 %) сучасних українських прізвищ відображено 278 чоловічих християнських імен і лише 182 (1,5 %) прізвища, мотивованих жіночими іменами (таблиця 1).

Низьку частотність цих прізвищ відзначає більшість дослідників української антропонімії [2, с.9; 3, с.170; 4, с. 8; 5, с.61; 6, с.18; 7, с.11; 8, с.137-139; 10, с.25; 11, с.12]. Незначна кількість прізвищ північної Донеччини з жіночими іменами в основі підтверджує поширену думку, згідно з якою такі прізвиська одержували в тих випадках, коли жінка рано лишалася вдовою і ставала головою сім'ї або коли їх отримували нешлюбні діти. Як пише М. Корнилович, “щодо нешлюбних дітей, то виявляється цілком виразно звичай іменувати їх за ім'ям матері або за її побатьківським назвиськом, коли воно було. А назвисько її шлюбного чоловіка, рівно ж і природного батька дитини цілком не фігурувало” [1, с.128].

За спостереженнями Ю.К. Редька, “прізвища, утворені від жіночих імен, могли отримати не лише діти, а й чоловіки, якщо дружина була багатша за нього або більш знатного роду, або переважала особистими якостями – розумом, енергією тощо” [7, с.11].

Додамо, що жіночий антропонімікон 11 церковних календарів (XIII, XVII XVIII ст.) переважно повторюється і налічує 51 ім'я [8, с.139]. М.І. Сенів пояснює нечисленність жіночого іменника, насамперед, тим, що церковні календарі, якими користувалися священники при виборі імені, наводили їх неповно, подаючи лише імена найбільш популярних святих [8, с.139].

Аналіз прізвищ, мотивованих жіночими іменами, виявив, що найчастотніші варіанти в антропоосновах північної Донеччини такі ж, як і в інших регіонах України. С.О. Лебеденко, М.І.Сенів, П.П. Чучка, С.В. Шеремета відзначають, що активними жіночими іменами у виникненні прізвищ були насамперед Ганна, Марія, що можна пояснити популярністю цих імен у часи становлення прізвищ.

Широковживаними іменами в основах прізвищ досліджуваного регіону є ті, що мають велику кількість варіантів, наприклад: Ганна (від якого утворено 20 прізвищ) < Ганич (5), Ганиченко (1), Ганкевич (2), Ганночка (6), Ганусенко (1) [9, с.128]; Марія (13) < Манюк (2), Манько (1), Марусич (1), Массюра (1) [9, с.158], Марусяк (1); Євдокія (8) < Дунич (4), Дунь (1), Доценко (22), Євдошенко (8) [9, с.137]; Оксана (7) < Окс (2), Оксанич (1), Оксанюк (1), Оксантик (1), Оксенченко (1), Оксенчук (6), Оксюта (4) [9, с.167]; Галина (7) < Галка (72), Галко (5), Галуценко (5), Гальчак (1), Гальченко (2), Гальчич (2), Гальчук (1) [9, с.127]; Катерина (5) < Катренюк (5), Катрич (11), Катрушенко (5), Катрущенко (1) [9, с.146], Кащук (2) (< Каська < Кася < Катерина) [9, с.209]; Килина, Кулина (5) < Акулінич (1), Акульченко (1), Кулинич (15), Кулініч (1), Кульченко (1) [228:IV,554] тощо.

Незначну кількість прізвищ утворили маловживані, рідкісні жіночі імена: Векленко (6) (< Векла) [9, с.204]; Домна (1) (< Домна) [9, с.206], Дукліденко (1) (< Дукліда) [9, с.262]; Калюша (2) (< Калерія) [9, с.208]; Мокринко (1) (< Мокрина) [9, с.211].

Для творення прізвищ використано всього 38 жіночих імен. Наведемо ці імена та мотивовані ними прізвища.

Таблиця 1 – Жіночі християнські імена, що мотивують прізвища

Імена	Прізвища
Агафія	<i>Гафа</i> (8) [9, с.115]
Анастасія	<i>Настенко</i> (1), <i>Настич</i> (2) [9, с.164]
Ванда	<i>Ванда</i> (1) [9, с.123]
Варвара	<i>Варваренко</i> (4), <i>Варич</i> (1), <i>Варченко</i> (8), [9, с.123]
Векла	<i>Векленко</i> (6), <i>Веклинець</i> (1) [9, с.124]
Галина	<i>Галка</i> (72), <i>Галко</i> (5), <i>Галуненко</i> (5), <i>Гальчак</i> (1), <i>Гальченко</i> (2), <i>Гальчич</i> (2), <i>Гальчук</i> (1), [9, с.127]
Ганна	<i>Аненко</i> (1), <i>Анненко</i> (4), <i>Гандзій</i> (3) (> Гандзя), <i>Ганенко</i> (1), <i>Ганич</i> (6), <i>Ганиченко</i> (1), <i>Ганкевич</i> (2), <i>Ганнич</i> (7), <i>Ганоченко</i> (1), <i>Ганноченко</i> (1), <i>Ганночка</i> (6), <i>Ганульченко</i> (1), <i>Ганусенко</i> (1), <i>Гануш</i> (3), <i>Ганушкевич</i> (1), <i>Ганущак</i> (1), <i>Ганущенко</i> (1) [9, с.128]
Горпина	<i>Горпиненко</i> (3), <i>Горпинченко</i> (1), <i>Горпієнко</i> (1) [9, с.131]
Дарина, Одарка	<i>Дашивець</i> (1), <i>Одаренко</i> (1), <i>Одарченко</i> (1) [9, с.131]
Домна	<i>Домна</i> (1) [9, с.206]
Дукліда	<i>Дукліденко</i> (1) [9, с.262]
Еліна	<i>Еля</i> (1) [9, с.134]
Євдокія	<i>Доценко</i> (81), <i>Дунич</i> (4), <i>Дуннич</i> (1), <i>Дунь</i> (1), <i>Дуняшко</i> (22), <i>Євдошенко</i> (8), <i>Євдощенко</i> (1), <i>Одокієнко</i> (2) [9, с.137], <i>Явдошенко</i> (8)
Калерія	<i>Калюша</i> (1) [9, с.145]
Катерина	<i>Катренюк</i> (5), <i>Катрич</i> (11), <i>Катрушенко</i> (5), <i>Катрущенко</i> (1) [9, с.146], <i>Кащук</i> (2) (> Каська > Кася) [9, с.209]
Кулина, Килина	<i>Акулінич</i> (1), <i>Акульченко</i> (1), <i>Кулинич</i> (15), <i>Кулініч</i> (1), <i>Кульченко</i> (1)
Лідія	<i>Ліденко</i> (1) [9, с.152]
Магдалина	<i>Магда</i> (11), <i>Магдик</i> (1), <i>Магдич</i> (5) [9, с.156]
Малана	<i>Маланиєць</i> (2), <i>Маланич</i> (4), <i>Маланієць</i> (5), <i>Маланчук</i> (16), <i>Маланюк</i> (1) [9, с.157]
Марія	<i>Манюк</i> (2), <i>Манюра</i> (1), <i>Манько</i> (1), <i>Мар'єнко</i> (8), <i>Марич</i> (1), <i>Марійчук</i> (1), <i>Маруняк</i> (1), <i>Марусенко</i> (15), <i>Марусич</i> (1), <i>Марусяк</i> (5), <i>Марушенко</i> (1), <i>Марущенко</i> (4), [9, с.158], <i>Масюра</i> (1) < <i>Мася</i>
Марфа	<i>Марфич</i> (1) [9, с.161]
Мокрина	<i>Мокринко</i> (1) [9, с.162]
Мотрона	<i>Мотренко</i> (3), <i>Мотрич</i> (4), <i>Мотрій</i> (5) [9, с.163]
Надія	<i>Надич</i> (4), <i>Надіч</i> (2), <i>Надій</i> (1) [9, с.164]
Наталія	<i>Натальченко</i> (56), <i>Наталуха</i> (14) [9, с.164]
Оксана	<i>Окс</i> (2), <i>Оксанич</i> (1), <i>Оксанюк</i> (1), <i>Оксантюк</i> (1), <i>Оксенченко</i> (1), <i>Оксенчук</i> (6), <i>Оксюта</i> (4) [9, с.167]

Прізвища, мотивовані жіночими іменами, також зберегли певні фонетичні зміни, зумовлені адаптацією варіантів на українському ґрунті. Основними змінами в системі вокалізму та консонантизму були наступні: **je < o** (*Єленич* (3), *Оленич* (6)), **je < ja** (*Євдошенко* (8), *Євдощенко* (1), *Явдошенко*(8)), **ju < y** (*Луїта* < *Улітка* (8), *Улітко* (2) [9, с.185]), втрата ненаголошеного голосного на початку імені (*Агафа* < *Гафа* (8) [9, с.115], *Анастасія* < *Настенко* (1), *Настич* (2) [9, с.164]), заміна невластивого слов'янським мовам губно-зубного **ф** артикуляційно близькими приголосними **т, х, хв, п** (*Єфимія* < *Хименко* (3), *Химич* (1), *Химочка* (1)), вживання протетичного приголосного **г** (*Аненко* (1), *Анненко* (4), *Гандзій* (3) (> *Гандзя*), *Ганенко* (1), *Ганич* (6), *Ганиченко* (1), *Ганкевич* (2)).

Незначною за кількістю в антропонімії зазначеної території є група прізвищ з іншомовними жіночими іменами в основі.

На території північної Донеччини зафіксовано декілька прізвищ з іменами французького (*Еля* (1) (< Еліна) [9, с.134]), польського (*Ванда* (5) (< Ванда) [9, с.123], *Юзька* (1) (< Юзефа) [9, с.191]), німецького походження (*Магда* (11), *Магдик* (1), *Магдич* (5) (< Магдалина) [9, с.156]).

Аналіз прізвищ, мотивованих жіночими іменами, дав змогу виявити іменний репертуар, збережений в антропоосновах. Кількість варіантів, відображених в основах прізвищ, незначна, що спричинено традицією іменування за батьком. Більшість імен, відображених у прізвищах, – це адаптовані християнські імена, проте в антропоосновах збережено також й іншомовні варіанти. Крім того, досліджуваним прізвищам притаманні лінгвістичні особливості, серед яких найхарактернішими є фонетичні, а саме заміна початкових ініціальних голосних, втрата голосного на початку імені, стягнення сполучення голосних на початку та всередині імені, заміна невластивого губно-зубного звука **ф** приголосними **г, х, хв, т**.

Отже, відіменні прізвища північної Донеччини – це численна та розмаїта група антропооснов, що становить 29 % від загальної кількості всього фактичного матеріалу. Для творення прізвищ послуговували слов'янські автохтонні (3,8 %) та християнські варіанти (25 %). Дослідження прізвищ, мотивованих християнськими іменами, виявило низьку частотність жіночих варіантів (1,5 %) порівняно з чоловічими (23,5 %), що зумовлено традицією іменувати по батькові. Аналіз антропооснов дав змогу виявити особливості творення цієї групи прізвищ досліджуваного регіону: репертуар найпоширеніших жіночих імен та їх варіантів в основах прізвищ; фонетичні зміни в антропоосновах, спричинені адаптацією імен до норм української мови; склад іншомовних варіантів, збережених у прізвищах.

Література

1. Корнилович М. Народна родова ономастика на Волині наприкінці XVIII і в першій половині XIX ст. // Етнографічний вісник. – К., 1930. – Кн.9. – 200 с.
2. Лебеденко С.А. Лексические (апеллятивные) основы и словообразовательные типы антропонимов г. Днепропетровска: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1985. – 23 с.
3. Марталого Т.В. Антропонімія північного Степу України: Дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 186 с.
4. Новикова Ю.М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 2008. – 22 с.
5. Панчук Г.Д. Антропонімія Опілля: Дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 1999. – 155 с.
6. Познанская В.Д. Антропонимия юго-восточной Украины: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1983. – 20 с.
7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. – К.: Наук. думка, 1966. – 216 с.
8. Сенів М.І. Особові власні імена церковнослов'янського походження (український жіночий іменник XIV – поч. XIX ст.) // Українська історична та діалектна лексика. – К., 1985. – С. 137 – 144.
9. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. – К.: Наук. думка, 1996. – 335 с.
10. Чучка П.П. Антропонимия Закарпатья: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – К., 1970. – 42 с.
11. Шеремета С.В. Антропонімія північної Тернопільщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с.

Надійшла до редколегії 28.02.2011

Булава Н. Ю. Жіночі християнські імена в основах сучасних українських прізвищ північної Донеччини.

Статья посвящена исследованию украинских фамилий северных районов Донецкой области, мотивированных женскими христианскими именами, определена специфика украинских фамилий указанного региона; осуществлен количественный анализ данных фамилий; выявлено фонетико-морфологические варианты, представленные в антропоосновах; выделены наиболее частотные имена в формировании фамилий на исследуемой территории.

Ключевые слова: *фамилия, женский, христианский, анализ.*

N Bulava **The female christian names traced in anthroponymic stems of modern Ukrainian surnames of northern parts of the Donetsk region.** *The article is devoted to the investigation of Ukrainian surnames of Northern parts of the Donetsk region formed from female Christian names, specificity of Ukrainian surnames of this region is found out; the quantitative analysis of the surnames formed from names is carried out; the phonetic-morphological variants reflected in anthropological stems are found out; the names most often used at formation of surnames in investigated territory are allocated.*

Key words: *surname, female, Christian, analysis.*